

บทที่ 1

บทนำ

1. ความสำคัญของปัญหาการวิจัย

ธุรกิจการเกษตรนับว่ามีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมไทยมาอย่างยาวนาน นับตั้งแต่ประเทศไทยเริ่มมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจ ในปี พ.ศ. 2504 เป็นต้นมา ธุรกิจการเกษตรก็ได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดการพัฒนาในฐานะที่เป็นอุตสาหกรรมขั้นพื้นฐานของประเทศ โดยยุทธศาสตร์ของการพัฒนาในอดีตมีตั้งแต่การเน้นด้านการผลิตโดยการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตเพื่อให้ได้ผลผลิตที่เพียงพอต่อการบริโภคและการค้าภายในประเทศ การส่งเสริมอุตสาหกรรมทางการเกษตร การลงทุนตลอดจนการส่งออก การส่งเสริมมาตรฐานสินค้าเกษตร และการสร้างมูลค่าให้แก่สินค้าเกษตร ส่งผลให้เกิดการขยายตัวของภาคธุรกิจการเกษตรเพิ่มขึ้น ปัจจุบันแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564) การพัฒนาการเกษตรมีเป้าหมายในการสร้างการเติบโตทางเศรษฐกิจภาคการเกษตร และการยกระดับรายได้ของเกษตรกร ผ่านการใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีและนวัตกรรมทางการเกษตร โดยมุ่งความผาสุกของเกษตรกรบนความสมดุลของทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ซึ่งสอดคล้องกับนโยบายไทยแลนด์ 4.0 ในปัจจุบันที่เน้นการสร้างเศรษฐกิจฐานคุณค่า (value-based economy) ซึ่งขับเคลื่อนด้วยเทคโนโลยีและนวัตกรรมที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม เพื่อเปลี่ยนธุรกิจการเกษตรของไทยจากความได้เปรียบเชิงเปรียบเทียบ (comparative advantage) ไปสู่ความได้เปรียบในการแข่งขัน (competitive advantage) ในการดำเนินนโยบายดังกล่าวให้สำเร็จนั้นนอกจากจะต้องใช้เงินทุนและทุนทางกายภาพแล้ว ยังต้องอาศัยทุนมนุษย์หรือปัญญาของมนุษย์ในการนำเทคโนโลยีมาใช้ให้เกิดประโยชน์และการคิดค้นสร้างสรรค์นวัตกรรมเพื่อนำมาสร้างคุณค่าให้เกิดขึ้น ดังนั้นสิ่งสำคัญที่จะทำให้สามารถบรรลุเป้าหมายด้านการพัฒนาการเกษตรในยุคสังคมดิจิทัลก็คือ การพัฒนาทักษะและจิตวิญญาณการเป็นผู้ประกอบการของเกษตรกรในการไขว่คว้าโอกาสทางธุรกิจการเกษตร ซึ่งจะเห็นว่าเริ่มมีโครงการต่างๆ ของภาครัฐในการสนับสนุนส่งเสริมให้เกิดจากยกระดับความสามารถของเกษตรกรไปสู่เกษตรกรมืออาชีพ (smart farmers) ที่มีความพร้อมในแง่ความรู้ด้านการปฏิบัติทางการเกษตรที่ดี (good agricultural practices) คำนึงถึงคุณภาพมาตรฐาน ความปลอดภัยต่อผู้บริโภคและสิ่งแวดล้อม รู้ถึงความต้องการของตลาด และผสมผสานความรู้ขึ้นไปสู่การเพิ่มคุณค่าที่สอดคล้องกับความต้องการของการตลาด ในยุทธศาสตร์ชาติ

(พ.ศ. 2561 – 2580) ก็ได้มีการกำหนดยุทธศาสตร์ในด้านการสร้างความสามารถทางการแข่งขัน โดยมุ่งต่อยอดอดีต ปรับปัจจุบัน และสร้างคุณค่าใหม่ในอนาคต ซึ่งต้องมีการเพิ่มศักยภาพของผู้ประกอบการให้สามารถปรับรูปแบบธุรกิจเพื่อตอบสนองต่อความต้องการของตลาด ดังนั้นการพัฒนาเศรษฐกิจบนพื้นฐานของผู้ประกอบการยุคใหม่จึงเป็นประเด็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญในด้านการสร้างความสามารถทางการแข่งขันของประเทศ ซึ่งผู้ประกอบการที่กล่าวนี้นอกจากหมายถึงผู้ประกอบการโดยทั่วไปแล้ว ยังรวมถึงวิสาหกิจชุมชน และเกษตรกรด้วย

การพัฒนาการเป็นผู้ประกอบการ (entrepreneurship) จึงนับว่าเป็นองค์ประกอบที่สำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจให้เติบโต มีการศึกษาวิจัยในต่างประเทศจำนวนมากได้ยืนยันถึงความสำคัญของคุณลักษณะของการเป็นผู้ประกอบการต่อการอยู่รอดและเติบโตของธุรกิจและเศรษฐกิจ ส่วนในประเทศไทยยังมีการศึกษาในประเด็นดังกล่าวค่อนข้างจำกัด ซึ่งส่วนใหญ่จะเน้นศึกษาการเป็นผู้ประกอบการในธุรกิจขนาดกลางและขนาดย่อม ส่วนประเด็นด้านการเป็นผู้ประกอบการการเกษตร (agri-entrepreneurship) นั้น ยังไม่พบผู้ใดศึกษาในบริบทของเกษตรกรเพื่อสร้างรายได้เปรียบในการแข่งขันของภาคการเกษตรไทย โดยการศึกษาภายในประเทศในด้านการพัฒนาการเกษตรที่ผ่านมาจะเน้นในด้านการเสริมสร้างศักยภาพการเกษตรด้านการผลิตเป็นสำคัญ อาทิ การเพิ่มผลผลิตการผลิตโดยการเพิ่มผลผลิต การลดต้นทุนจากประสิทธิภาพปัจจัยการผลิต หรือการศึกษาเกี่ยวกับโครงสร้างตลาดและนโยบายของรัฐในการสนับสนุนการเติบโตของภาคเกษตร เป็นต้น (กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2558; นิพนธ์ พัวพงศกร, 2561) ซึ่งการศึกษาที่ผ่านมาเป็นการศึกษาปัจจัยที่อยู่ภายนอกตัวเกษตรกร (เช่น ต้นทุน ปัจจัยการผลิต ผลผลิต การตลาด และนโยบายต่างๆ) การศึกษาเกี่ยวกับการเพิ่มศักยภาพในการเป็นผู้ประกอบการการเกษตรจะเป็นส่วนเติมเต็มที่จะแสดงให้เห็นถึงปัจจัยที่อยู่ภายในตัวเกษตรกร กล่าวคือ การเป็นผู้ประกอบการการเกษตรเป็นปัจจัยแสดงถึงความสามารถของเกษตรกรที่สะท้อนถึงการเป็นเกษตรกรมืออาชีพ

การศึกษาในครั้งนี้มุ่งศึกษาด้านการเป็นผู้ประกอบการการเกษตรในบริบทของจังหวัดจันทบุรี เนื่องจากเป็นแหล่งผลิตไม้ผลที่สำคัญของไทย อาทิ ทุเรียน มังคุด เงาะ และลำไย ซึ่งเป็นผลิตผลที่สำคัญทั้งในแง่ของการบริโภคภายในประเทศและอุตสาหกรรมส่งออกไม้ผลของไทย นอกจากนี้ยังเป็นแหล่งที่มีเกษตรกรที่มีศักยภาพด้านการปฏิบัติทางการเกษตรที่ดีเป็นจำนวนมากเมื่อเปรียบเทียบกับจังหวัดใกล้เคียงอื่นๆ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ เป็นแหล่งเกษตรกรมืออาชีพ ในขณะที่เกษตรกรโดยทั่วไปของไทยยังพบปัญหาในด้านความสามารถในการเป็นผู้ประกอบการ ซึ่งปัญหาดังกล่าวจะส่งผลต่อการพัฒนา

ภาคการเกษตรซึ่งเป็นต้นน้ำของโซ่อุปทานในธุรกิจการเกษตรและเป็นส่วนที่สำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ ในการศึกษาจะเริ่มจากการศึกษาสถานการณ์ทั้งในด้านการผลิตและการตลาดเพื่อแสดงให้เห็นถึงบริบทและแนวโน้มทางเศรษฐกิจการเกษตรของจังหวัดจันทบุรี โดยการศึกษาด้านการเป็นผู้ประกอบการการเกษตรจะมุ่งวิเคราะห์คุณลักษณะการเป็นผู้ประกอบการ (entrepreneurial orientation) และสมรรถนะการเป็นผู้ประกอบการ (entrepreneurial competence) เพื่อค้นพบว่าอะไรคือองค์ประกอบหลักหรือปัจจัยที่สำคัญของการเป็นผู้ประกอบการการเกษตร (entrepreneurial elements) ในจังหวัดจันทบุรี จากองค์ประกอบดังกล่าวสามารถนำมาจำแนกรูปแบบการเป็นผู้ประกอบการ (entrepreneurial styles) ได้หลายรูปแบบหรือไม่ และถ้าหากจำแนกได้ รูปแบบการเป็นผู้ประกอบการนั้นมีความสัมพันธ์ต่อความได้เปรียบในการแข่งขัน (competitive advantage) อย่างไร นอกจากนี้ผลการศึกษาข้างต้นยังจะนำมาซึ่งการศึกษาถึงการเพิ่มศักยภาพในการเป็นผู้ประกอบการการเกษตรเพื่อเสนอแนะแนวทางในการสนับสนุนความได้เปรียบในการแข่งขันทางการเกษตรและเป็นแนวทางในการยกระดับภาคการเกษตรให้พร้อมสร้างคุณค่าใหม่ในอนาคต

2. วัตถุประสงค์การวิจัย

- 1) เพื่อศึกษาสถานการณ์การผลิตและการตลาดไม้ผลของจังหวัดจันทบุรี
- 2) เพื่อวิเคราะห์องค์ประกอบการเป็นผู้ประกอบการการเกษตร
- 3) เพื่อจำแนกรูปแบบการเป็นผู้ประกอบการการเกษตร
- 4) เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบการเป็นผู้ประกอบการการเกษตร ปัจจัยทางเศรษฐกิจสังคม กับความได้เปรียบในการแข่งขัน
- 5) เพื่อศึกษาแนวทางการเพิ่มศักยภาพการเป็นผู้ประกอบการการเกษตร

3. ขอบเขตการวิจัย

1) ขอบเขตด้านประชากร การวิจัยนี้เป็นการศึกษาองค์ประกอบการเป็นผู้ประกอบการการเกษตร โดยจะเน้นศึกษาวิจัยกับ 1) เกษตรกรที่มีศักยภาพในการเป็นผู้ประกอบการ กล่าวคือ มีความรู้ การปฏิบัติในการทำการเกษตรที่ดีและเหมาะสมกับความต้องการของตลาด โดยกลุ่มเกษตรกรที่ได้รับการรับรองมาตรฐานการปฏิบัติทางการเกษตรที่ดี ของกรมวิชาการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ จะอยู่ในขอบข่ายของประชากรในการทำวิจัยในครั้งนี้ นอกจากนี้ยังได้พิจารณาจังหวัดจันทบุรีเป็นพื้นที่เป้าหมายเนื่องจากเป็นจังหวัดที่มีจำนวนเกษตรกรได้รับการรับรองมาตรฐานการปฏิบัติทางการเกษตรที่ดีมากที่สุด ในเขตภาคกลางและภาคตะวันออก อีกทั้งส่วนใหญ่เป็นกลุ่มผู้ผลิตผลไม้ซึ่งถือเป็นสินค้าเกษตรที่

สำคัญที่จัดว่าเป็นสินค้าเกษตรมูลค่าสูง 2) ผู้เชี่ยวชาญมีความรู้เกี่ยวกับเกษตรกร ได้แก่ นักวิจัยหรือนักวิชาการเกษตร นักส่งเสริมการเกษตร และเจ้าหน้าที่ของกรมวิชาการเกษตรที่ทำหน้าที่ตรวจสอบรับรองมาตรฐานฯ และผู้นำเกษตรกร

2) ขอบเขตด้านเนื้อหา การวิจัยจะศึกษาการเป็นผู้ประกอบการการเกษตรซึ่งมาจากคุณลักษณะและสมรรถนะการประกอบการของเกษตรกรในพื้นที่เป้าหมาย ซึ่งจากความรู้ที่ได้รับจากวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องทราบว่าการพัฒนาการเป็นผู้ประกอบการการเกษตรเป็นปัจจัยสำคัญที่จะช่วยเสริมสร้างการเป็นเกษตรกรมืออาชีพ และส่งผลต่อความได้เปรียบในการแข่งขันของภาคเกษตรไทย ทั้งนี้การเป็นผู้ประกอบการถือเป็นปัจจัยภายในของเกษตรกร ยังมีปัจจัยภายนอกที่ส่งผลต่อการประกอบการ เช่น การเปลี่ยนแปลงการบริโภคสินค้าเกษตร การเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยี กฎหมาย นโยบายภาครัฐ และปัจจัยภายนอกอื่นๆ จะไม่อยู่ในขอบเขตที่สำคัญในด้านเนื้อหา แต่อาจเชื่อมโยงในการอภิปรายและการให้ข้อเสนอแนะของการวิจัยต่อไป

4. นิยามศัพท์

1) การเพิ่มศักยภาพ (capacity building) หมายถึง กระบวนการดำเนินงานของบุคคลหรือองค์การเพื่ออํารงรักษา ปรับปรุง และให้ได้มาซึ่ง ทักษะ ความรู้ และทรัพยากร ที่จำเป็นในการเพิ่มขีดความสามารถในการดำเนินงานที่พัฒนามากยิ่งขึ้น

2) ผู้ประกอบการการเกษตร (agri-entrepreneur) หมายถึง เกษตรกรผู้เป็นเจ้าของทรัพยากรต่างๆ ที่ใช้ในการดำเนินงานทางการเกษตร โดยเป็นผู้ที่รับโอกาสและความเสี่ยงที่เกิดขึ้น และมุ่งผลตอบแทนจากการดำเนินงานเชิงธุรกิจการเกษตร

3) การเป็นผู้ประกอบการการเกษตร (agri-entrepreneurship) หมายถึง สิ่งที่กำหนดความเป็นผู้ประกอบการการเกษตรซึ่งเกี่ยวข้องกับความคิดและการกระทำของผู้ประกอบการการเกษตรในการดำเนินงานทางธุรกิจ

4) คุณลักษณะการเป็นผู้ประกอบการ (entrepreneurial orientation) หมายถึง สิ่ง que แสดงถึงคุณภาพของการเป็นผู้ประกอบการหรือความคิดของผู้ประกอบการที่ส่งผลให้กิจการประสบความสำเร็จ เช่น การมีนวัตกรรม การทำงานเชิงรุก ความคิดสร้างสรรค์ และการเผชิญหน้ากับความเสี่ยง เป็นต้น

5) สมรรถนะการเป็นผู้ประกอบการ (entrepreneurial competence) หมายถึง สิ่ง que แสดงถึงความสามารถในการทำกิจกรรมต่างๆ ในการดำเนินธุรกิจของผู้ประกอบการ เช่น การวางแผนและจัดการธุรกิจ การจัดการเชิงกลยุทธ์ และการพัฒนาความรู้และประสบการณ์ เป็นต้น

6) องค์ประกอบการเป็นผู้ประกอบการ (entrepreneurial elements) หมายถึง องค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับคุณลักษณะการเป็นผู้ประกอบการ และสมรรถนะการเป็นผู้ประกอบการ

7) รูปแบบการเป็นผู้ประกอบการ (entrepreneurial styles) หมายถึง รูปแบบการดำเนินงานของผู้ประกอบการที่จำแนกตามองค์ประกอบการเป็นผู้ประกอบการที่แตกต่างกัน

8) รูปแบบการเป็นผู้ประกอบการการเกษตร (agri-entrepreneurial styles) หมายถึง รูปแบบการดำเนินงานของเกษตรกรที่จำแนกตามองค์ประกอบการเป็นผู้ประกอบการ ในที่นี้จำแนกตามองค์ประกอบด้านการมีเหตุผล การมุ่งเน้นภายใน และการริเริ่มสร้างสรรค์ โดยแบ่งเป็น 4 รูปแบบ ดังนี้

(1) ผู้ผ่อนคลาย (laid-backer) เป็นรูปแบบการเป็นผู้ประกอบการการเกษตรของเกษตรกรที่มีวิถีชีวิตเรียบง่าย ดำเนินงานแบบสบายๆ เนื่องจากไม่เคร่งเครียดในด้านการจัดการภายในกิจการ ไม่เน้นการคิดวิเคราะห์และการวางแผนงานอย่างมีเหตุผล และไม่ใช้ความพยายามเพื่อริเริ่มทำอะไรใหม่ๆ

(2) ผู้กระตือรือร้น (enthusiast) เป็นรูปแบบการเป็นผู้ประกอบการการเกษตรที่มีความมุ่งมั่นในการริเริ่มสร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆ ให้กิจการมีความก้าวหน้า ค่อนข้างเน้นในด้านการจัดการภายในกิจการเป็นอย่างดี แต่ทั้งนี้เกษตรกรจะไม่เน้นการใช้ทักษะในด้านการคิดวิเคราะห์และการวางแผนอย่างมีเหตุผล

(3) ผู้ผลิต (producer) เป็นรูปแบบการเป็นผู้ประกอบการการเกษตรที่มีความชำนาญในด้านการทำสวนผลไม้เป็นอย่างดี มุ่งเน้นการจัดการภายในกิจการตั้งแต่การจัดการปัจจัยการผลิต การปฏิบัติตามขั้นตอนของการผลิตที่มีประสิทธิภาพและเพื่อให้ได้ผลผลิตที่ดี ในขณะที่เดียวกันก็เป็นผู้ที่ไม่เน้นการใช้ทักษะด้านการคิดวิเคราะห์และการวางแผนอย่างมีเหตุผล และไม่เน้นการริเริ่มสร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆ นอกเหนือจากความชำนาญที่ตนเองมี

(4) ผู้วิเคราะห์ (analyst) เป็นรูปแบบการเป็นผู้ประกอบการการเกษตรที่มีความสามารถในการคิดวิเคราะห์เพื่อการตัดสินใจต่อสถานการณ์ต่างๆ ได้อย่างมีเหตุผล มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์เพื่อพัฒนากิจการของตน และค่อนข้างให้ความสำคัญต่อการจัดการภายในกิจการ มีการวางแผนและปรับปรุงการดำเนินงานให้เหมาะสมกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลง

9) ความได้เปรียบในการแข่งขัน (competitive advantage) หมายถึง ความสามารถของกิจการที่ทำให้การดำเนินงานประสบความสำเร็จผ่านวิธีการต่างๆ เช่น การสร้างความแตกต่าง การได้เปรียบด้านต้นทุน การใช้เทคโนโลยี และการมุ่งตลาดเฉพาะ เป็นต้น

5. ประโยชน์ที่ได้รับ

1) เกษตรกรหรือองค์การเกษตรกรสามารถใช้องค์ความรู้ในด้านรูปแบบการเป็นผู้ประกอบการเกษตรมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับศักยภาพของตนเองเพื่อดำรงความได้เปรียบในการแข่งขัน

2) องค์การภาคเอกชนที่เกี่ยวข้องในโซ่คุณค่าของอุตสาหกรรมทางการเกษตรและธุรกิจเกษตรสามารถนำองค์ความรู้ด้านการเพิ่มศักยภาพการเป็นผู้ประกอบการเกษตรมาใช้ในการส่งเสริมและพัฒนาเกษตรกรหรือองค์การเกษตรกรให้มีความสามารถในการดำเนินธุรกิจเพื่อร่วมมือกันในการสร้างความสามารถทางการแข่งขันของโซ่คุณค่า

3) องค์การภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมและพัฒนาความสามารถของเกษตรกร สามารถนำองค์ความรู้ด้านการเพิ่มศักยภาพในการเป็นผู้ประกอบการเกษตรไปใช้ในการกำหนดนโยบายเพื่อการพัฒนาภาคการเกษตรได้

